

LESZEK KOPCIUCH

Eugene Kelly, *Material Ethics of Value: Max Scheler and Nicolai Hartmann*, Springer 2011, s. 253.

Wydawnictwo Springer opublikowało w zeszłym roku książkę E. Kelly'ego *Material Ethics of Value: Max Scheler and Nicolai Hartmann* (w serii *Phaenomenologica*, tom 203).

Profesor Eugene Kelly, wykładowca na Wydziale Nauk Społecznych w New York Institute of Technology, jest znanym i cenionym amerykańskim badaczem współczesnej filozofii niemieckiej, szczególnie koncepcji z zakresu etyki i aksjologii fenomenologicznej. Wcześniej opublikował m.in. takie opracowania jak: *Max Scheler* (1977); *Structure and Diversity: Essays in the Phenomenological Philosophy of Max Scheler* (1997); *Material value ethics: Max Scheler and Nicolai Hartmann* (2008, artykuł)¹.

Najnowsza, trzecia książka profesora Kelly'ego, jest kontynuacją jego wcześniejszych badań z obszaru etyki fenomenologicznej. W poprzednich publikacjach Kelly'ego kluczową postacią oraz punktem odniesienia dla prowadzonych analiz był przede wszystkim Max Scheler. W omawianej książce całościowy obraz jest budowany z koncepcji Schelera i Nicolai Hartmanna. Książka jest pod względem edytorskim wzorcowa, ma 253 strony, oprócz tekstu głównego zawiera obszerną bibliografię obejmującą opracowania angielskojęzyczne i niemieckie oraz indeks nazwisk i terminów. Całość jest poprzedzona wstępem, który napisał Philip Blosser, autor wielu cennych opracowań dotyczących filozofii Schelera².

Zasadniczym celem, który sobie postawił autor książki, jest uporządkowane i systematyczne przedstawienie głównych tez formułowanych w etyce materialnej

¹ E. Kelly, *Max Scheler*, Twayne Publishers, Boston 1977; *Structure and Diversity: Essays in the Phenomenological Philosophy of Max Scheler*, „Phaenomenologica”, t. 141, Kluwer, Dordrecht 1997; *Material Value-Ethics: Max Scheler and Nicolai Hartmann*, „Philosophy Compass” 2008, nr 3/1, s. 1–16.

² Ph. Blosser, *Scheler's Theory of Values Reconsidered*, [w:] *Phenomenology of Values and Valuing*, red. J. G. Hart, L. Embree, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht–Boston, 1997, s. 155–168; *Scheler's Ordo Amoris*, [w:] *Denken des Ursprungs, Ursprung des Denkens. Schelers Philosophie und ihre Anfänge in Jena*, red. Ch. Bermes, W. Henckmann, H. Leonardy, *Kritisches Jahrbuch der Philosophie*, t. 3, Königshausen & Neumann, Würzburg 1998, s. 160–171; *Scheler and „Values that Belong to the Ethical Sphere”*, [w:] *Selected Essays from North America*, cz. 1, red. L. Embree i T. Nennon, „Phenomenology” 2005, vol. 5, Zeta Books, Bucharest 2005, s. 99–126.

przez M. Schelera oraz N. Hartmanna. Oprócz rekonstrukcji poglądów Schelera i Hartmanna, E. Kelly zmierza do syntetycznego pokazania momentów, które z jednej strony łączą, a z drugiej różnicują obie koncepcje. Co prawda już na początku swoich rozważań (s. 3-6). Kelly zauważa kilka zasadniczych różnic oddzielających te koncepcje (przede wszystkim problem teologiczny oraz kwestia podmiotu moralnego), ale zarazem jest przekonany, że materialna etyka wartości stanowi projekt wewnętrznie zgodny: „Material value-ethics, we will argue, is a coherent and synthetic effort to establish ethics upon a fundamental phenomenological axiology. It offers a systematic means towards a personal response to the Socratic question, how should we live? There are many incompatible ways of living successfully and happily, but they are all founded in the right knowledge of the values themselves” (s. 16). Zdaniem Kelly’ego, obie koncepcje, mimo różnic, mają charakter komplementarny i można je wykorzystać do ufundowania teorii moralnej. Kelly, co trzeba pokreślić, analizuje przede wszystkim, te momenty aksjologicznej koncepcji Schelera i Hartmanna, które mają bezpośrednie znaczenie dla rozstrzygnięć ściśle etycznych.

Książka składa się z 10 rozdziałów (1. Idea materialnej etyki wartości; 2. Fenomenologia wartości; 3. Nakierowanie bytu ludzkiego na wartości; 4. Wartość a wartość moralna; 5. Teoria działania i problem motywacji; 6. Dobro i obowiązek moralny; 7. Pojęcie cnoty i jej ufundowanie; 8. Etyka cnót; 9. Fenomenologia osoby. 10. Etyczny personalizm). Każdy rozdział zawiera szczegółowe analizy i rozważania, które w swojej szczegółowości dobrze odzwierciedlają ducha i specyfikę tekstów z zakresu etyki fenomenologicznej. Oprócz analiz dotyczących poglądów Schelera i Hartmanna, w książce są także rozdziały dotyczące etycznych i aksjologicznych koncepcji Edmunda Husserla oraz Dietricha von Hildebranda.

Szczegółowość analiz prowadzonych przez Kelly’ego powoduje, że nie można tutaj ich wszystkich omówić i ocenić. Tym bardziej, że w zdecydowanej większości przypadków, czytelnik nie może zrobić nic innego, jak tylko zgodzić się interpretacjami proponowanymi przez autora. Dotyczy to zwłaszcza rozważań dotyczących Schelerowskiej i Hartmannowskiej koncepcji poznawania wartości w przeżyciach emocjonalnych (rozdział 2), ich krytyki relatywizmu czy też precyzyjnego przedstawienia szczegółowych odmian cnót i wartości moralnych (rozdział 7-8). Ale to samo należałoby także powiedzieć o rozważaniach nad stosunkiem wartości moralnych do wartości pozamoralnych oraz o rozważaniach odnoszących się do zagadnienia ludzkiej podmiotowości i osobowości. W tym sensie nie można się nie zgodzić z konstatacją Ph. Blossera, że „Kelly’s book represents a milestone in the history of phenomenological moral reasoning and material-value ethics” (s. XIV).

Szczególną kwestią, którą jednak chciałbym w tym miejscu podjąć bardziej szczegółowo, jest zagadnienie ludzkiej wolności oraz kwestia struktury ludzkiej motywacji. Kelly przedstawia tę kwestię przede wszystkim odwołując się do poglądów Schelera. Stwierdza jednak wyraźnie, że przedstawienie szczegółowych podziałów i rozważań, które w tej sprawie przeprowadził Nicolai Hartmann, nie może być doko-

nane w książce dotyczącej materialnej etyki wartości, gdyż podziały i rozwiązania mają charakter ontologiczny: „His view on the problem of freedom is too detailed to be given adequate treatment in a book on material value-ethics, which may proceed on the mere hypothesis of genuine or ontological personal freedom” (s. 56).

Według Kelly'go, stanowisko Schelera w sprawie wolności oraz motywacji nie jest wolne od kłopotów i można je krytykować, ale zarazem Kelly krytykuje interpretację sformułowaną przez M. Palacios (w artykule *Vorziehen und Wählen bei Scheler*)³. Zgodnie z interpretacją Palacios, Scheler popada w błąd intelektualizmu etycznego i nie potrafi ostatecznie rozwiązać wyrastającej stąd antynomii: „Yet how can one develop such moral insight if a conditio for it is moral goodness itself? Palacios believes that Scheler does not resolve this antinomy” (s. 103). Według Kelly'ego, Palacios dezinterpretuje stanowisko Schelera, gdyż sam Scheler odróżnia tylko zewnętrzną, tylko racjonalną wiedzę o wartościach (wiedzę etyczną) od emocjonalnego odczuwania wartości, które ma charakter poznania źródłowego i bezpośredniego. Zdaniem Kelly'ego, Palacios nie uwzględnia również, że dla Schelera prezentacja wartości w czuciu może osiągać wiele różnych stopni naoczności i źródłowości. Sokratejska tożsamość wiedzy moralnej i moralnego działania (główna teza intelektualizmu etycznego) pojawia się tylko wtedy, gdy osoba dysponuje pełnym, źródłowym i naocznym poznaniem wartości. Innymi słowy, tylko wtedy, gdy wartość jest jej dana w samoprezentacji: „Palacios does note that Scheler says that willing or conation is determined morally only when a value is self-given. He notes only that, according to Scheler, the value-component in a conation is given with perfect clarity and distinctness. [...] But there is no doubt that Palacios has conveyed a fundamental feature in Scheler's position: the deeper our acquaintance, through reflective acts of feeling and preferring, to the realm of values, the greater our moral vision and the greater our capacity for virtue, that is, our determination to strive after what ideally ought to be in the various situations of life. Thus not conation as such, but morally good conation, is determined by whether a value is self-given” (s. 102).

Krytyka sformułowana przez Kelly'ego jest skuteczna i przekonująca. Uważam jednak, że dotyka ona jedynie sposobu argumentacji, który zastosował Palacios, nie dotyka zaś sedna zarzutu skierowanego przez niego do stanowiska Schelera. W rzeczy samej, stanowisko Schelera dotyczące problemu wolnej woli oraz pozycji, jaka wolności przypada w strukturze motywacji, jest wadliwe. Przede wszystkim dlatego, że Scheler nie dopuszcza wolności negatywnej wobec dążności, twierdzi bowiem, że dążność stanowi początek każdej ludzkiej aktywności. Wydaje się, że stwierdzenie, że odczuwanie wartości (i sama wartość) determinuje ludzką wolę tylko wtedy, gdy jest pełnym i źródłowym ujęciem wartości, nie rozwiązuje problemu wolności w koncepcji

³ Por. J.-M. Palacios, *Vorziehen und Wählen bei Scheler*, [w:] *Vernunft und Gefühl. Schelers Phänomenologie des emotionalen Lebens*, red. Ch. Bermes, H. Henckmann, H. Leonardy, Königshausen & Neumann, Würzburg 2003, s. 135–146.

Schelera, lecz dopiero go otwiera i stawia we właściwym świetle. Bowiem wolność moralna zakłada negatywną wolność osoby! Bowiem osoba ta, właśnie wtedy gdy ujęła wartość w sposób pełny i źródłowy, musi jeszcze, wobec tej ujętej w pełni i źródłowo wartości, mieć wolność negatywną. W innym razie osoba będzie wolna tylko wtedy, gdy nie będzie znała wartości w sposób pełny i źródłowy. Wolność łączyłaby się wtedy z niewiedzą, zaś zdeterminowanie z wiedzą. Brzmi to trochę, jak sądzę, nie-dorzecznie. W tym sensie jestem zwolennikiem umiarkowanego internalizmu motywacyjnego. Scheler, jak sądzę, był pod tym względem internalistą skrajnym.

Zgadzam się jednak z Kellym, gdy ten stwierdza: „Clearly, another model than scientific naturalism is required if we are to solve the problem of human freedom and moral responsibility. It is not to point to criticize Scheler for not having solved the problem of human freedom; no one has” (s. 55). Z jednej strony należy bowiem podkreślić, że problem stosunku między ludzką wolnością a wartościami moralnymi należy do najważniejszych kwestii etycznych, gdyż wolność ta jest fundamentem etycznego charakteru ludzkiego działania. Ale z drugiej strony, żadna z koncepcji sformułowanych w obszarze refleksji fenomenologicznej nie dała dla tej wolności zadowalającego wyjaśnienia. To dotyczy nie tylko koncepcji Schelera, lecz także ujęć zaproponowanych przez Nicolaia Hartmanna, Dietricha von Hildebranda oraz Hansa Reinera. Przykładowo, u Hildebranda istnieje kilka rodzajów wolności: wolność bezpośrednia, wolność pośrednia, wolność współdziałająca. Wolność bezpośrednia oznacza ludzką zdolność do inicjowania działań i występuje w akcie wtedy, gdy jest on pierwszym członem całego łańcucha. Akt jest zatem wolny bezpośrednio, gdy od niego zależy bezpośrednio istnienie innych aktów lub stanów rzeczy. Analogicznie, akt jest wolny współdziałająco, gdy istnienie innych aktów lub stanów rzeczy nie zależy od niego, jednakże może on te inne istniejące już akty modyfikować. Z kolei akt jest wolny pośrednio, gdy przygotowuje grunt dla pewnych innych aktów. Wolność bezpośrednia występuje w ludzkim działaniu oraz w odpowiedziach wolitywnych. Hildebrand pisze: „Nur der Wille allein ist frei in dem strikten Sinn, daß er in unsere unmittelbare Macht gegeben ist, die affektiven Antworten sind nicht frei in diesem Sinne. Wir können keine affektive Antwort durch ein *fiat* hervorbringen, noch sie durch unseren Willen kommandieren wie irgendeine Tätigkeit. Liebe z.B. ist uns immer als ein Geschenk verliehen”⁴. Odpowiedź afektywna pozostaje do wolności osobowej w innym stosunku niż odpowiedź wolitywna. To jednak nie oznacza, by Hildebrand odmawiał jej w ogóle wolności. Po pierwsze, osoba dysponuje zdolnością sankcjonowania lub dezawuowania odpowiedzi afektywnych. Po drugie, człowiek nie jest wprawdzie w stanie wytworzyć samowolnie taką odpowiedź, może jednak przygotować warunki, które umożliwią jej pojawienie się. Wolność osoby istnieje zatem zarówno w odpowiedzi wolitywnej, jak i w odpowiedziach afektywnych.

⁴ D. von Hildebrand, *Ethik*, 2. wyd., Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart Berlin Köln Mains 1974, s. 213.

Koncepcja Hildebranda prowadzi jednak do ważnych i wyraźnych trudności. Sprowadzają się one przede wszystkim pytania, co jest źródłem ludzkiego decydowania wobec wartości. Wedle Hildebranda takie decyzje pochodzą od osobowej postawy fundamentalnej. Co jednakże determinuje tę postawę? Jak się ją przyjmuje? Wartość i jej poznanie nie może pełnić tej roli, gdyż determinują one dopiero wtedy, gdy osoba przyjęła już określoną postawę...

Podsumowując sądzę, że stanowiska Schelera i Hartmanna nie są pod tym względem równorzędne. Analizy sformułowane przez Hartmanna są bardziej precyzyjne od analiz Schelera. Hartmann, jak sądzę, rozpoczyna swoje analizy tam, gdzie Scheler już je zakończył, nawet jeśli uznamy, że problem wolności jak całość jest nierozwiązywalny.

Kwestia wolności i motywacji to jednak tylko jeden z wielu szczegółowych problemów analizowanych w książce Kelly'ego. Inne ważne rozważania pojawiają się także np. w kontekście Schelerowskiego i Hartmannowskiego personalizmu.

W literaturze anglojęzycznej książka Kelly'ego jest odpowiednikiem analiz, które zostały opublikowane w Polsce, w języku po polskim (np. J. Galarowicz, *Fenomenologiczna etyka wartości (Max Scheler – Nicolai Hartmann – Dietrich von Hildebrand)*⁵; P. Orlik, *Fenomenologia świadomości aksjologicznej (Max Scheler – Dietrich von Hildebrand)*⁶; L. Kopciuch, *Wolność a wartości. Max Scheler – Nicolai Hartmann – Dietrich von Hildebrand – Hans Reiner*⁷, W. Prusik, *Fenomenologia wartości. Max Scheler i Nicolai Hartmann*⁸).

Nie ulega dla mnie wątpliwości, że w książce Kelly'ego polski czytelnik znajdzie ważne uzupełnienie polskich analiz etyki materialnej.

LESZEK KOPCIUCH, habilitated doctor, lecturer in the Chair of the History of Modern Philosophy, Maria Curie-Skłodowska University, Lublin, Poland. E-mail: leszek.kopciuch@poczta.umcs.lublin.pl.

⁵ J. Galarowicz, *W drodze do etyki odpowiedzialności*, t. 1: *Fenomenologiczna etyka wartości (Max Scheler–Nicolai Hartmann–Dietrich von Hildebrand)*, PAT, Kraków 1997.

⁶ P. Orlik, *Fenomenologia świadomości aksjologicznej (Max Scheler – Dietrich von Hildebrand)*, Wyd. IF UAM, Poznań 1995.

⁷ L. Kopciuch, *Wolność a wartości. Max Scheler – Nicolai Hartmann – Dietrich von Hildebrand – Hans Reiner*, Wyd. UMCS, Lublin 2010.

⁸ P. Prusik, *Fenomenologia wartości. Max Scheler i Nicolai Hartmann*, Wyd. Naukowe USz, Szczecin 2011.